

DONATELLA DI PIETRANTONIO

Vrnjena

Prevod: Saša Grahovac Fabbri

Piergiorgiu, ki je ostal le na kratko.

Zdi se mi, da sem se po svoje zataknila
v tisto otroško poletje: še zdaj se mi duša vrti
in neustavljivo utripa okoli njega
kot mrčes ob slepeči svetilki.

ELSA MORANTE, Laž in urok ¹

1 | Roman *Menzogna e sortilegio* (Laž in urok) ene najpomembnejših italijanskih pisateljic Else Morante je izšel leta 1948 in ni preveden v slovenščino. (Vse opombe so prevajalkine.)

1.

Tiste druge matere pri trinajstih nisem več poznala.

S težavo sem se vzpenjala po stopnicah k njenemu stanovanju z nerodnim kovčkom in torbo, polno premešanih čevljev. Na podestu sta me sprejela vonj po nedavnem cvrtju in čakanje. Vrata se niso hotela odpreti. Nekdo se je z notranje strani v tišini ruval z njimi in stikal po ključavnici. Gledala sem pajka, ki je visel na koncu svoje niti in se gugal v prazno.

Kovina je odskočila in pojavila se je deklica z razrahljanimi, pred nekaj dnevi spletenimi kitkami. Bila je moja sestra, toda še nikoli prej je nisem videla. Odprla je vrata, da sem lahko vstopila, in me nenehno prebadala s pogledom. Bili sva si podobni, bolj kot zdaj, ko sva odrasli.

2.

Ženska, ki me je spočela, ni vstala s stola. Otrok, ki ga je držala v naročju, si je ob strani ust grizel palec, morda mu je tam začel rasti zob. Zrla sta vame. Malček, ki se je prej enolično oglašal, je utihnil. Nisem vedela, da imam tako majhnega bratca.

»Pršla si,« je rekla. »Kar odlož stvari.«

Sklonila sem pogled k vonju, ki je uhajal iz torbe s čevlji, če sem jo samo malce premaknila. Iz sobe na koncu hodnika se je izza priprtih vrat slišalo razvlečeno in hrupno smrčanje. Otrok je znova zajavkal in se obrnil k prsim, slina mu je kapljala na preznojene rože iz zbledelega bombaža.

»Ne boš zaprla?« je mati osorno vprašala deklico, ki je negibna obstala.

»A ne prideta tud tista, ki sta jo pripeljala?« je ugovarjala in s konico brade pomignila name.

Stric, kot naj bi ga odslej klicala, je ravno takrat vstopil. Bil je zasopel od stopnic. V vročini poletnega popoldneva je z dvema prstoma držal obešalnik z novim plaščem moje velikosti.

»Žena ni pršla zraven?« ga je vprašala moja prva mati in povzdignila glas, da bi preglasila vse glasnejše javkanje v svojem naročju.

»Ne more iz postelje,« je odkimal. »Sam sem šel včeraj po nakupih. Tudi za zimo,« ji je pokazal oznako z blagovno znamko mojega plašča.

Stopila sem k odprtemu oknu in odložila prtljago na tla. Od daleč se je zaslišal hrup, kot da bi s tovornjaka stresli kamenje.

Gospodarica je sklenila, da gostu ponudi kavo, njen vonj pa bo gotovo zbudil tudi moža, je dodala. Otroka je pustila jokati v stajici in se iz prazne jedilnice odpravila v kuhinjo.

Malček se je poskusil potegniti gor po mreži, ki je bila preluknjana in za silo popravljena z vrstico. Ko sem se mu približala, se je začel še bolj nejevoljno dreti. Druga, vsakdanja sestra ga je z naporom dvignila iz stajice in ga položila na talne ploščice. Po vseh štirih jo je mahnil proti glasovom, ki so prihajali iz kuhinje. Njen temni pogled se je od brata uperil vame, a še naprej je prihajal spod čela. Razžaril je zlato sponko na mojih novih čevljih in se vzel po modrih, še vedno tovarniško zalikanih gubah plisirane obleke. Za njo je brenčala muha in se zaletavala v zid, da bi našla ven.

»Ti je tud to obleko zrihtal tistile tip?« me je tiho vprašala.

»Včeraj mi jo je kupil, da bo za povratek sem.«

»Kaj ti je on?« je bila radovedna.

»Neki daljni stric. Do danes sem živela z njim in ženo.«

»Kdo pa je potem tvoja mama?« je malodušno vprašala.

»Dve imam. Ena je tvoja mati.«

»Včas je kej povedala o eni starejši sestri, a ji ne verjamem prav vsega.«

Naenkrat je pohlepno zgrabila za rokav moje obleke.

»Še mal, pa ti ne bo več prav. Drug let jo lahko daš men, pazi, da jo ne boš uničila.«

Oče je prišel bos iz spalnice in zazehal. Bil je brez srajce. Sledil je vonju kave, ko me je zagledal.

»Pršla si,« je rekel, tako kot njegova žena.

3.

Iz kuhinje so prihajale redke in puste besede, žličke niso več žvenketale. Ko sem zaslišala, da premikajo stole, sem se prestrašila, v grlu se mi je naredil cmok. Stric je stopil do mene, da bi se poslovil. Površno se me je dotaknil po licu.

»Pridna bodi,« je dejal.

»V avtu sem pozabila knjigo, skočila bom dol in jo vzela,« sem se po stopnicah pognala za njim.

Rekla sem mu, da bo najbrž v predalu, zato sem sedla v avto. Zaprla sem vrata in se zaklenila.

»Kaj se pa greš?« me je pogledal, saj je medtem že sedel za volan.

»S tabo grem nazaj, nič vama ne bom napoti. Sploh pa je mama bolna in potrebuje mojo pomoč. Ne bom ostala tukaj, tistih tamle zgoraj še poznam ne.«

»Ne že spet, bodi razumna. Tvoji pravi starši te pričakujejo in te bodo imeli radi. Življenje v družini, polni otrok, bo zabavno.«

Dosegel me je vonj po kavi, ki jo je pravkar popil, pomešan s smradom njegovih dlesni.

»Rada bi živela doma z vama. Če sem naredila kaj narobe, mi povej, pa ne bom več. Ne puščaj me tu.«

»Žal mi je, a ne moreš več živeti z nama, razložila sva ti že. Prosim, ne trmari in izstopi,« je utihnil in se zazrl v prazno. Pod nekaj dni staro brado so mu začele trzati mišice, kot da se bo zdaj zdaj razjezil.

Nisem ga ubogala, še naprej sem se upirala. S pestjo je udaril po volanu in izstopil, da bi me izvlekel spred sedeža, kamor sem se stisnila in tam drgetala. Odklenil je vrata in me potegnil za roko. Obleka, ki mi jo je sam kupil, se je na ra-

menu malo razparala. Znašla sem se v primežu. Nisem več prepoznala roke redkobesednega očeta, s katerim sem živela vse do tistega jutra.

Na asfaltu trga so ostale sledi avtomobilskih koles in jaz. V zraku vonj po osmojeni gumi. Ko sem dvignila glavo, sem na oknih v drugem nadstropju uzrla obraze moje družine po sili.

Vrnil se je čez pol ure. Zaslišala sem trkanje in nato njegov glas izpred vhoda. Takoj sem mu odpustila in radostno prijela za prtljago, a ko sem prišla do vrat, je odmev korakov prihajal že z dna stopnišča. Moja sestra je v rokah držala banjico vanilijevega sladoleda, ki sem ga imela najraje. Ni se vrnil, da bi me odpeljal s sabo, ampak zaradi sladoleda. Tistega avgustovskega popoldneva leta 1975 so ga pojedli drugi.

4.

Proti večeru so se vrnili starejši fantje, eden mi je v pozdrav zažvižgal, eden me sploh ni opazil. Prerinili so se v kuhinjo, da bi si priborili mesta za mizo, kjer je mati postregla večerjo. Napolnili so si krožnike, da je omako neslo vse naokoli. V moj kot je našel samo spužvast polpet z malo omake. Od stare namočene kruhove meče in komaj kakšnega strdka mesa je bil znotraj ves svetel. Jedli smo torej kruhove polpete in zraven pomakali kruh v omako, da bi si napolnili želodce. Po nekaj dneh sem se že znala boriti za hrano, pripaziti na svoj krožnik in ga ubraniti pred zračnimi napadi drugih vilic. A tistikrat sem izgubila prav vse, kar mi je materina roka skopo odredila.

Moja prva starša sta se šele po večerji spomnila, da v stanovanju ni postelje zame.

»Dons boš spala skupi s sestro, itak sta suhici,« je rekel oče. »Jutr bomo vidl kako in kaj.«

»Skupi lahko spiva samo, če leživa v nasprotni smeri,« mi je pojasnila Adriana, »buča od ene zraven nog od druge. Sej si jih bova zdej umile,« me je potolažila.

Umili sva si jih v istem škafu. Dolgo se je drgnila, preden je odstranila umazanijo med prsti.

»Glej, kako črna je voda,« se je nasmejala. »To je ziher od mojih, tvoji so bili že prej čisti.«

Nekje je našla vzglavnik zame, in ne da bi prižgali luč, sva vstopili v sobo. Fantje so dihali, kot dihajo speči, in v sobi je bil močan vonj po pubertetniškem znoju. Ulegli sva se vsaka v svojo smer in šepetali naprej. Vzmetnica, polnjena z ovčjo volno, je bila mehka in obrabljena, da sem se ugrezala proti sredini. Z nje se je dvigal vonj po amonijaku od vsega lulanja, ki jo je bil prepojil. Ta vonj mi je bil nov in me je odbijal. Ko-

marji so iskali kri in hotela sem se bolj pokriti, a Adriana je v snu vlekla rjuho v drugo smer.

Nenadoma je trznila, morda je sanjala, da pada. Premaknila sem ji stopalo in se z licem naslonila na njen podplat, ki je dišal po cenenem milu. Skoraj vso noč sem se dotikala hrapave kože in sledila premikom sestrinih nog. S prsti sem čutila neravne robove njenih polomljenih nohtov. V prtljagi sem imela škarjice, naslednjega jutra bi ji jih lahko dala.

Skozi odprto okno se je pokazal zadnji krajec, šel mimo in za sabo pustil vlečko zvezd. Vsaj to srečo sem imela, da mi druge hiše niso zakrivale neba. Jutri bomo videli, je rekel oče, a je nato pozabil. Z Adriano ga nisva spomnili. Vsako noč mi je posodila en podplat, na katerega sem naslonila svoje lice. Ničesar drugega nisem imela v tisti dihov polni temi.

5.

Mokra toplota se mi je razlezla pod rebra in bok, skočila sem pokonci. Potipala sem se med nogami, vse je bilo suho. Adriana se je v temi premaknila, a ni vstala. Stisnila se je v kot in ponovno zaspala ali pa se sploh ni zbudila, kot da bi bila navajena. Malo kasneje sem se tudi sama znova ulegla in se naredila čisto majhno. Bili sva dve telesi okrog mokrote.

Smrad se je počasi razgubil in zavel samo še občasno. Tik pred zoro se je eden od fantov, ne vem, kateri, nekaj minut čedalje hitreje premetaval in zraven stokal.

Ko se je Adriana zjutraj zbudila, je mirno obležala z glavo na blazini in z odprtimi očmi. Potem me je za trenutek pogledala, nič ni rekla. Mati jo je prišla zbuditi z otrokom v naročju, povohala je zrak.

»Spet si se poscala, pridna. Kar prec si se osramotila.«

»Nisem bla jst,« je odgovorila Adriana in se obrnila k zidu.

»Ja, ziher je bla tvoja sestra, ta, ki se zna obnašat. Zmigi se, pozn je.«

Odšli sta v kuhinjo.

Nisem bila pripravljena, da bi jima sledila, sploh pa se nisem več znala premakniti. Kar obstala sem tam, še na stranišče si nisem upala. Eden od bratov se je usedel na posteljo z razkrečenimi nogami. Med zehanjem je z eno roko potežkal svoje nabrekle spodnje hlače. Ko je opazil, da sem v sobi, me je premeril in malo namrščil čelo. Pogled je ustavi na mojih prsih, pokritih samo z majico namesto pižame, saj je bilo prevroče. Nagonsko sem prekržala roke nad oviro, ki mi je zrasla nedolgo nazaj. Pod pazduhami sem začutila pot.

»Si se naspala?« je vprašal. Imel je glas nedozorelega moškega.

V zadregi sem rekla, da ja. Še naprej me je brezsravno motril.

»Že maš petnajst let?«

»Ne, niti štirinajst jih še nimam.«

»Ampak zgledaš petnajst, še več. Hitr si se razvila,« je sklenil.

»Pa ti, koliko si star?« sem vprašala iz vljudnosti.

»Skor osemnajst, najstarejši sem. Hodm že na šiht, ampak dons mi ni treba.«

»Zakaj?«

»Gazda me ne nuca. Pokliče me, ko me nuca.«

»Kaj pa delaš?«

»Delavc sem.«

»Kaj pa šola?«

»Hah, kakšna šola! Pustu sem jo, ko sem bil star dvanajst let, itak bi me vrgli.«

Imel je od dela izklesane mišice, močna ramena. Od sonca porjavele prsi so mu poraščale dlake kostanjeve barve, rase so vse do obraza. Tudi on se je najbrž hitro razvil. Ko se je pretegnil, sem zaznala vonj po odraslem telesu. Ni bil neprijeten. Levo sence mu je krasila brazgotina v obliki ribje kosti, morda od stare, slabo zraščene rane.

Nisva več govorila, on pa se mi je znova zagledal v telo. Večkrat si je z roko popravil spolovilo, da bi ga manj motilo. Hotela sem se obleči, a prejšnji dan nisem razpakirala kovčka, ki je ostal nekoliko stran. Morala bi narediti nekaj korakov s hrbtom proti njemu. Čakala sem, da se bo kaj zgodilo. S pogledom mi je z bokov, prekritih z belim bombažem, zdrsel na gola bedra in nato še do stisnjenih stopal. Ne bom se obrnila, sem si rekla.

Prišla je mati. Rekla mu je, naj se podviza, neki sosed je iskal pomoč za delo na polju. V zameno naj bi mu dal nekaj gajbic zrelega paradižnika za vkuhanje.

»Ti pa pejd s sestro po mleko, če bi radi frušteli,« mi je ukazala. Potrudila se je in omehčala svoj glas, ki pa se je na koncu stavka vrnil v običajni ton.

V drugi sobi se je otrok prikobacal do moje torbe s čevlji in jih razmetal vse naokrog. V enega je ugriznil, usta je skremžil od grenkobe. Adriana je že trebila stročji fižol za kosilo, klečala je na stolu ob kuhinjski mizi.

»Sam pogledaj, kolk dobrga si vrgla stran,« jo je pričakovanostno pograjala mati. Adriana se še ozrla ni.

»Umij se, greva po mleko, lačna sem,« mi je rekla.

V kopalnico sem stopila kot zadnja. Fantje so zmočili tla in jih potacali, sledi čevljev so se mešale z odtisi stopal. Doma še nikoli nisem videla tako zelo izdelanih ploščic. Spodrsnilo mi je, a kot prava baletka se nisem potolkla. Jeseni se zagotovo ne bom vrnila v plesno šolo in niti na plavanje.

6.

Spominjam se nekega jutra na začetku, skozi okna je medla svetloba napovedovala skorajšnjo nevihto kot vsak drug dan. Vladala je čudna tišina, Adriana je šla z najmlajšim k vdovi v pritličje, fantov in očeta ni bilo doma. Ostala sem sama z materjo.

»Oskub piščanca,« mi je naročila in mi podala mrtvo žival. Držala jo je za noge, glava ji je visela navzdol. Najbrž ga je kdo prinesel, prej sem slišala glasove na stopnišču in nazadnje njeno zahvaljevanje. »Pol ga dej narazen.«

»Kaj? Ne razumem.«

»A misliš jest kar tazga? Perje mu morš populit, ne? Pol ga pa razrež in mu dej ven čreva,« mi je razlagala in pri tem potresla z roko, ki jo je iztegovala proti meni.

Odmaknila sem se in pogledala stran.

»Ne morem, gnusi se mi. Lahko pa počistim.«

Pogledala me je, nič več ni rekla. Truplo je tresnila na pult ob pomivalno korito, da je zamolklo udarilo, in začela besno puliti perje.

»Tale je piščance vidla sam na krožniku,« sem jo slišala zagodrnjati.

Potrudila sem se s čiščenjem, ni bilo težko. Drugih gospodinjskih del nisem obvladala, nisem jih bila vajena. Z gobo sem dolgo drgnila madež vodnega kamna, ki se je vlekel čez dno kadi, nato sem odprla pipo, da bi jo napolnila z mrzlo vodo, tople ni bilo in zanjo niti nisem želela prositi. Medtem ko sem se mučila s čiščenjem umazanega stranišča, sem iz kuhinje vsake toliko ujela zvok sekanja kosti. Nazadnje sem se z železnim kaveljčkom od znotraj zaprla v kopalnico in se potopila v vodo. Ko sem segla po milu na robu kadi, se mi je

zazdelo, da bom umrla. Kri mi je odtekla iz glave, rok in prsi, ki so oledenele. Ostal mi je trenutek, dva za najnujnejše: odčepi odtok in pokliči na pomoč. Nisem vedela, kako naj zbudim pozornost ženske, ki je nisem zmogla poklicati mama. Namesto nizanja glasov M in A sem v vodo, ki je odtekala, bruhnila grudice skisanega mleka. Tudi če bi jo želela poklicati, se nisem spomnila njenega imena. Nazadnje sem zakričala in omedlela.

Ne vem, koliko časa je minilo, preden me je zbudil trpki vonj Adrianinega lulanja. Gola sem ležala na postelji, pokrita z brisačo. Na tleh je stal prazen kozarec. Najbrž je bil notri v vodi raztopljen sladkor, s čimer je mati zdravila vse vrste bolezni. Pozneje se je prikazala na vratih sobe.

»Če ti je slabo, bi lahko to prec povedala, ne pa da čakaš do zadnga, a ne?« je vprašala in zraven nekaj žvečila.

»Oprosti, mislila sem, da bo minilo,« sem odgovorila, ne da bi jo pogledala.

Dolga leta je nisem nikoli poklicala. Odkar so ji me vrnili, se mi je beseda mama zataknila v grlu kot cmok, ki ga ni mogoče izpljuniti. Če sem jo morala na hitro poklicati, sem poskusila pritegniti njeno pozornost na druge načine. Ko sem pestovala najmlajšega, sem ga včasih na rahlo uščipnila v nogico, da je začel jokati. Takrat se je obrnila k nama in lahko sem ji povedala, kar sem želela.

Povsem sem pozabila na drobna mučenja, ki sem jih prizadevala bratu, in šele zdaj, ko je star že več kot dvajset let, so mi slučajno spet prišla na misel. Nekega dne sem sedela na klopi poleg njega, v mestu, kjer živi sedaj, ko sem na njegovi koži opazila natanko takšno modrico, kot sem mu jih včasih povzročala sama. Tistikrat se je dregnil ob rob pohištva.

Pri večerji so bili vsi veseli zaradi piščanca. Adriana se je vprašala, ali imamo božič sredi poletja. Sama sem bila razpe-

ta med lakoto in gnusom, saj sem ga videla razkosanega in s črevi, ki so visela v korito med nepomite skodelice od zajtrka.

»En bedr očetu, enga pa tistile, ker je dons padla skupi,« je odločila mati. Prsi je shranila za naslednji dan, drugi kosi pa so bili precej manjši in z manj mesa. Fant, ki so ga klicali Sergio, se je takoj uprl.

»Če je bolna, nej jé juho, ne pa bedra,« je protestiral. »Jaz sem na vrsti, dons sem pomagal tisti zgori pri selitvi, in še dnar, ki sem ga zaslužu, si mi maznila.«

»In ona je kriva, da si raztreščla vrata od kopalnice,« se je vmešal še drugi in s prstom pokazal name. »Tale tle dela sam škodo, a je ne morta vrnit tistim, ki so jo imel prej?«

Oče mu je primazal klofuto, ki ga je umirila in utišala.

»Nisem več lačna,« sem rekla Adriani in pobegnila v sobo. Malo kasneje je prišla za mano s kosom kruha z oljem. Umila se je in preoblekla, nadela si je premajhno krilo.

»Zmigi se. Ko boš pojedla, se oblec in greva na veselico,« mi je krožnik potisnila pod nos.

»Kakšno veselico?«

»Veselico ob godu svetga zavetnika, ne? A nisi slišala godbe? Pevci glih začenjajo, na trgu. Ampak mi ne gremo tja, Vincenzo naju bo peljal v lunapark,« je zašepetala.

Manj kot pol ure kasneje se je Vincenzova brazgotina že svetila v soju luči na planjavi, kjer so se utaborili cigani. Bil je edini od bratov, ki me ni napadel zaradi piščančjega bedra. Nobenega drugega ni povabil zraven, samo midve z Adriano sva šli z njim. Preštel je drobiž, bogve kje ga je dobil. Malo se je zadržal pri blagajniku, očitno sta se poznala, morda še z veselic preteklih let. Prižgala sta si cigareti, na pogled sta bila vrstnika in imela enako temno kožo. Cigan je vzel denar za prve vožnje, potem smo se smeli voziti zastonj.

Nikoli prej nisem bila v lunaparku, moja mama je menila, da je prenevarno, otrok neke njene prijateljice si je na avtomobilčkih zmečkal palec. Adriana, ki je že obvladala stvari,

mi je pomagala splezati na sedež vrtiljaka in zaprla varnostno prečko.

»Močno se prim za verige,« mi je svetovala, preden se je usedla na sedež pred menoj.

Letela sem med njo in Vincenzom, dala sta me na sredi-no, da me ne bi bilo strah. Ko smo se dvignili najvišje, smo občutili svojevrstno srečo; kar se je zgodilo v prejšnjih dneh, je ostalo pri tleh kot težka megla. Letela sem nad njo in za nekaj trenutkov celo pozabila nanjo. Po nekaj poskusnih krogih me je brat od zadaj nenadoma sunil z noge in zavpil: »Prim že ta rep!«, a sem roko premalo iztegnila, nisem si upala izpustiti verige.

»Stegn roko, gospodična, nič hudga ne bo,« me je spodbujal in me ponovno močneje porinil. V tretjem poskusu sem se vsa iztegnila v prazno in v dlani začutila nekaj dlakastega. Stisnila sem ga, kolikor sem ga le lahko. Priborila sem si lisičji rep in Vincenzovo odobravanje.

Vrtiljak se je upočasnjeval, sedeži so rožljali in se počasi ustavili. Sestopila sem in zaradi vztrajnostne sile nenamerno majavo naredila korak ali dva. Na rokah sem imela kurjo polt, a ne zaradi hladu, saj se je vsak dan po nevihtah takoj vrnila poletna soparica. Približal se mi je in me v tišini pogledal v oči, ki so se mu zaiskrile nazaj. Bila sem pogumna. Popravila sem si obleko, ki jo je razmršil veter. Prižgal si je cigareto in mi v obraz pihnil prvi dim.